

ἔπαιρνε στὴ γύρα. Σὲ ἡλικία 14 - 15 χρονῶν διάβασε κάποιο ποίημα σὲ σκισμένη ἔφημερίδα, ποιοῦ καὶ τί ποίημα δὲ θυμούντανε, ἢ πρώτη μαγεία δὲν ξέρει φίρμες, παράτησε τὰ ψάρια καὶ τὰ πανέρια, ὅλη μέρα γύριζε. Ἐπίασε ἀπὸ τότε σκάλιζε χαρτιά, ταίριαζε καὶ κείνος στίχους. Ὁ πατέρας του θύμωνε γιὰ τὸ χασομέρι, μὰ ἢ μάνα του καιάρωνε κρυφὰ καθὼς κι ἡ μεσαία ἔμπιστὴ του ἀδελφή, τοῦ δίνανε χαρτζηλίκι, τρύπωνε σὲ βιβλιοπωλεῖα, χάζεψε, ἀγόραζε.

Τέλος πῆγε μαθητευόμενος τυπογράφος στὴν τοπικὴ ἔφημερίδα «ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ».

Γνωρίστηκε τότε καὶ μὲ νέους «διανοούμενους» ποὺ ξεφυτρώνουνε στὴν ἐπαρχία ἄσπαρτοι, συζητούσανε, ξενοχτούσανε, βγάλανε περιοδικὸ ἐβδομαδιαῖο «ΤΟ ΝΗΣΙ μας», ἀλλὰ διαφωνίες πολλές κι οἱ ἀναπαραδιές, διαλυθήκανε.

Τὰ κορίτσια τὸν συμπαθούσανε, ἀλλὰ σπάνια ἐκεῖνος ἄνοιγε τέτοια θέματα. Μὲ τὴν ἔφηβεία ξύπνησε κι ἡ πολιτικὴ του ταξικὴ συνείδηση.

Τὸ '35 κι ὕστερα εἶχε φουντώσει στὴν Εὐρώπη ὁ φασισμός, χτυπήθηκε στὴν Ἰσπανία ἡ πρώτη νόμιμη ἐξουσία τοῦ λαοῦ τὸ ἐνωμένο *Λαϊκὸ Μέτωπο*, πρώτη δηλαδὴ ἀναμέτρηση: πάνοπλη δεξιά, λεγεῶνες καὶ φάλαγγες, ταξιαρχίες ἐπίλεκτες τοῦ Χίτλερ καὶ τοῦ Μουσολίνι χτυποῦνε τὸ λαό, ἐργάτες καὶ ἀγρότες, ἐθελοντὲς ἀγύμναστους καὶ ἄοπλους φοιτητὲς, ἐμφύλιος πόλεμος, ἦττα τοῦ λαοῦ, — πίκρα μας ἀσῆκωτη, ἐπὶ γενεές τὴν πληρώνουμε...

Τότε καταλύθηκε καὶ στὴν Ἑλλάδα τὸ Σύνταγμα κι ἡ Βουλὴ, συνομωτοῦν ἢ Ἀγγλία μὲ τὸ Βασιλέα, φέρνουν στὴν ἐξουσία τὸ στρατηγὸ Μεταξᾶ μικρογραφία τῶν γειτονικῶν δικτατόρων κορυφώνεται, ἐπίσημος πιά ὁ διωγμὸς τῶν ἀριστερῶν κι ἐδῶ, συνθήματα, συστήματα κι ἐδῶ φασιστικὰ γιὰ νὰ κόψουν τὴν ὀμαλὴ πολιτικὴ

πορεία πρὸς τ' ἀριστερά, γεμίσανε οἱ φυλακές, οἱ ἐξορίες ἀπὸ κομμουνιστῆ ὡς φιλελεύθερο — τὸ '36 αὐτά.

Τὸ '39 ὁ πόλεμος, οἱ Ναζῆδες κυριεύουν τὴν Εὐρώπη.

Τὸ '40, μῆνα Ὀκτώβριο οἱ φασίστες τοῦ Μουσολίνι εἰσβάλουν ἀπ' τὴν Ἀλβανία στὴν Ἑλλάδα, λαὸς καὶ στρατὸς στὰ σύνορα πολεμοῦνε σκληρά, ὁ Μεταξᾶς ἀναγκάζεται νὰ δώσει μάχες, σ' ἐκεῖνα τὰ κακοτρόχαλα βουνὰ οἱ πρῶτες, ἀπρόβλεπτες νίκες κατὰ τοῦ φασισμοῦ — πρόσκαιρες.

Ἀπρίλη τοῦ '41 εἰσβάλουν κι οἱ Γερμανοί, ὁ Γερμανόφιλος Μεταξᾶς ἔχει πεθάνει, συνθηκολογοῦνε οἱ κληρονόμοι του φεύγουν οἱ Ἀγγλοι μὲ θάρκες, μὲ καΐκια, ἡ δουλωμένη Ἑλλάδα μοιράζεται ἀνάμεσα Ἰταλοῦς, Γερμανοῦς καὶ Βούλγαρους φασίστες, μαύρη σκλαβιά καὶ πείνα, πείνα τὴ φοβήθηκαν κι οἱ ἐχθροί.

Ὁ Φώτης κάποτε εἶχε δημοσιεύσει στὴν ἐφημερίδα «ΑΛΗΘΕΙΑ» σάτιρα τοῦ δικτάτορα Μουσολίνι κι ἡ ἀλληλέγγυα γτόπια ἐξουσία τοῦ εἶχε κάνει μήγυση. Τὸν ἀθώωσε τὸ δικαστήριον, ἀλλὰ εἶναι πιά σημαδεμένος ἀριστερός, «ἐπικίνδυνος» — ὡς τὸ θάνατό του, τίτλος ἰσόβιος.

Καταλάβαινε τὴ Χίο πρῶτα Ἰταλοὶ ἔπειτα Γερμανοί. Ὁ Φώτης φεύγει μὲ φαντάρους ποὺ κατεβαίνουν ἀπ' τὸ διαλυμένο μέτωπο, εἶχε ἀκουστεῖ πὼς στὴ Μ. Ἀνατολή θὰ συγκροτηθεῖ στρατός, θὰ συνεχιστεῖ ὁ πόλεμος. Φεύγουνε καὶ γυναικόπαιδα τῶν κοντινῶν νησιῶν νὰ γλυτώσουν τὴν πείνα.

Φόρεσε λοιπὸν κι ὁ Φώτης μιὰ κουρελιασμένη μαγδύα στρατιωτικὴ καὶ πέρασε νύχτα στὸν Τσεσμέ, Αὐγούστο τοῦ '41, βρέθηκε πάλι σ' ἐκεῖνα τὰ χῶματα, βρέθηκε μάλιστα κι ἕνας Τοῦρκος φίλος καὶ παλιὸς πελάτης τοῦ πατέρα του, τὸν περιποιήθηκε, ἤθελε νὰ τὸν κρατήσῃ.

Οἱ Τοῦρκοι ἀλλοῦ δεχτήκανε τοὺς πρόσφυγες μὲ τὸ καλὸ ἀλλοῦ μὲ τὸ ἄγριο. Εἶχανε πιάσει πόστα σ' ὅλες τὶς ἄκτες καὶ μυστικὲς

ἀγγλικές ὑπηρεσίες, πλῆθος μισθωτοὶ πράκτορες καὶ ρουφιάνοι, ξεδιαλέγανε ἀπὸ τότε δεξιούς ἐπιθυμητούς, δημοκράτες «ἀνεπιθύμητους» μάλιστα στείλανε πίσω μερικούς, δηλαδή τοὺς παραδίνανε στοὺς Γερμανούς — ἔγινε κι αὐτό...

Τὸ Φῶτη τὸν μεταφέρανε στὴ Σμύρνη, ἀπὸ κεῖ στιβαγμένοι σὲ βαγόνια φτάσανε στὸ Χαλέπι — Συρία, ὕστερα Χάϊφα — Παλαιστίνη. Στὴ στρατολογία τὸν πήρανε βοηθητικὸ — ἦτανε χάλια, φοβήθηκε μὴν τὸν στείλουνε σὲ Νοσοκομεῖο, καὶ χωριστεῖ ἀπ' τοὺς συμπατριῶτες του, «...αὐτοὶ δὲν ξέρουνε οὔτε ποῦ βρίσκονται, ὄλο μὲ ρωτοῦνε ἢ Χίος τώρα κατὰ ποῦ πέφτει...».

Στὸ στρατὸ φάνηκε, ὀλοκληρώθηκε ἡ φυσικὴ διάθεση τοῦ Φῶτη γὰ ζεῖ μὲ ὄλους ἄνετα, κάπως ἀπρόσωπα, χωρὶς προσπάθεια ἢ μεταμπίεση, ἔτσι καὶ τὸν θέλανε, τὸν ἀποζητούσανε ὄλοι, ἀπ' τὸ γοῦ του δὲν πέρασε ἀπαίτηση καμιὰ ἢ διάκριση, δὲν ἀρνήστηκε τὰ κέφια του μὰ δὲν τοῦ γίνανε κι ἐμπόδια.

Εἶναι σπάνια τέτοια σωστὴ σύνδεση τοῦ ποιητῆ μὲ τὸ σύγολο. Τὴ στερέωσε βέβαια κι ὁ κοινὸς κατατρεγμὸς, ἡ ἀποσταγμένη σοφία βγαλμένη ἀπ' τὸ ἴδιο καζάνι — μαζὶ βράζουμε... Τελικὰ ὁ Φῶτης στὸν ἰδιόρρυθμο ἑλληνικὸ στρατὸ τῆς Μέσης Ἀνατολῆς ὑπηρέτησε σὲ σκηνές, σὲ θαλάμους, σὲ πορεῖες, σὲ καντίνες, παντοῦ δεκτὸς ἀπὸ ἀξιωματικούς καὶ ὑπαξιωματικούς, ἀπὸ γρουσοῦζηδες συναδέλφους. Κι ὅπως ὑπάρχουνε εἰδικότητες: σαλπικτής, ἀσυρματιστῆς ἔτσι ἀναγνωρίστηκε ἀνεπίσημα κι ὁ στρατιώτης ποιητῆς, τάδε τάγμα, Α' ταξιαρχία.

Ἀρχὲς τοῦ '42 ἦταν ἀποσπασμένος στὴν Ἱερουσαλήμ, στὸ τυπογραφεῖο τοῦ Πατριαρχείου «...τὸ πρῶτον ἐν Παλαιστίνῃ ἰδρυθὲν ἐν λειτουργίᾳ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1853...», τυπῶνανε τὸ στρατιωτικὸ ψυχαγωγικὸ περιοδικὸ «ΕΛΛΑΣ».

Στὸ Μεγάλο Μοναστήρι τοῦ εἶχαν παραχωρήσει κελί, κάθε βράδυ ποῦ κλείνανε οἱ πορτάρες συνηθίσανε γὰ συγάζονται καλόγε-

ροι άσπρογένηδες και καλογεράκια, φιλοξενούμενοι πρόσφυγες και περαστικοί, τὸ προσωπικό λαϊκοί και κληρικοί, δλονύχτιες κανονικές, γτουμάνι ὁ καπνὸς κι ὁ καϋμὸς «...τί πάθαμε...» «...πῶς τὰ πάθαμε...», ὀδύνη και ὀργή, λίγο - λίγο ξεθόλωσε τὸ διπλὸ νόημα τοῦ πολέμου. Ἄλλοι τρομάξανε, ἄλλοι κεντρισμένοι μπήκανε στὴν ὑπόθεση, ἄς εἶναι πρὸς τιμὴ τους τὰ ράσα και κεῖ δὲ μείνανε ἀδιαίρετα οὔτε ἀνίδεα.

Ἐπήρχανε και 2 καφενεῖα ἑλληνικά, ἡ πελατεία τους αὔξησε κι ἡ φασαρία, στὶς ἀρχές μάλιστα πρὶν πλακώσουνε φρουραρχεῖα και χαφιέδες δικαιώσανε τὴν ἀποστολή τους σὰν τόπος ἀγοραῖος, ἀνοιχτὸς γιὰ πολιτικὴ συζήτηση.

Ὁ Φώτης και κεῖ περιζήτητος, ἡ φωνή του δυνατὴ, χωρὶς ὀξύτητα, πρόσχαρη συχνὰ σαρκαστικὴ, καλὰ ρυθμισμένος πομπός, οἱ ἄλλοι σωμαίνουνε.

Ὅταν συαντηθήκαμε εἶχε μάθει πῶς ἔχω κι ἐγὼ τὸ ἴδιο «συνήθειο» γράφω ποιήματα, μὲ δυσπιστία μὲ κοίταξε, ὅταν συνεννοηθήκαμε πάνω στὰ πολιτικὰ θέματα, ζήτησε και νὰ διαβάσει ποιήματά μου, γιὰ μένα σπάνια εὐκαιρία, οἱ ἄλλοι φίλοι, καλοὶ φίλοι μὲ εἶχαν σὲ ὑπόληψη, κάναμε παρέα καλὴ, ὅμως ἂν ἔβγαζα κανένα χειρόγραφο μου ἔστω ἓνα σύντομο ἐπίγραμμα — μουρμουρίζανε ἢ και φωνάζανε «...τί τὰ θές τώρα τὰ διαβάσματα...». Τότε κατάλαβα πόσο ξένο πράγμα εἶναι γιὰ τοὺς συμπατριῶτες τὸ γραμμένο χαρτί— πλήξη τοὺς φέρνει, ἔξω ἀπὸ ἑφημερίδα.

Ὁ Φώτης πότε - πότε ἀπάγγελνε δικὰ του ἢ ξένα ποιήματα, μὲ μιὰν ἀνάσα γύριζε τὴν κουβέντα σὲ στίχο, ἡ φωνή του σοβαρὴ, κοφτὴ, τὸ μάτι του λίγο ἔπαιζε, καμιὰ στιγμὴ σήκωνε τὸ χέρι σὰ νὰ βαστοῦσε ποτήρι γεμᾶτο πάνω στὰ κεράσματα κι ἔλεγε κατάλληλες εὐχές, ἄλλοτε μετακουνοῦσε ἀπ' τὸ ἓνα πόδι στ' ἄλλο σὰν πιασμένο και στενοχωρημένο πουλί.

Γυρίζαμε στὴν Ἱερουσαλήμ ἐλεύθερα, ὁ πόλεμος δὲν εἶχε φτάσει

ἀκόμα ἐκεῖ, παλιές καὶ σύγχρονες συνοικίες, δικές μας καὶ «ἀλλόδοξες», — περνοῦσες χωρὶς ἀπάγορεύσεις ἀπὸ μιὰ φυλὴ σὲ ἄλλη, ἀπὸ μιὰ ἐποχὴ σὲ ἄλλη. Ἐξάλλου ἡ Ὀρθοδοξία διατηρεῖ ἐγκάρδιες γνωριμίες ἀνεπίσημες. Αἰθίοπες, Ἀρμένηδες, Κόπτες, Ἀσσύριοι μᾶς καλοῦνε, πολλές οἱ ἐορτὲς μικρὲς καὶ μεγάλες, πολλῶν εἰδῶν φιλοφρονήσεις ἕνας Χαμπέσης Αἰθίοπας σοῦ χάριζε κομπολογάκι μὲ χάντρες κίτρινες κόκκινες «...ἐπειδὴ πολεμᾶτε τὸν ἴδιο ἐχθρό...» δηλαδή τὸν Ἰταλό, ὁ τάδε Χιώτης ἡγούμενος ἔκανε φετεινὸ νερατζάκι γλυκό, γὰ κοπιᾶσουμε, πολλὰ τέτοια τυχερά.

Περιποίηση καλὴ καὶ στ' Ἀράπικα βουερά, εὐρύχωρα καφενεῖα, ὑψηλὸς πολιτισμὸς, μ' ἕναν καφέ τοῦ γούστου σου κάθεσαι μισὴ μέρα, σὲ ξεχνοῦνε, στὰ εὐρωπαϊκὰ ἐβραϊκὰ οἱ κοπέλες σερβίρουνε τὸν ἀκριβὸ νεσκαφέ καὶ περιμένουν ὄρθιες πότε θὰ πληρώσεις γὰ φύγεις.

Ἐπειτα μετατέθηκε ὁ Φώτης στὸ Κάϊρο τέλη '42 στὸ κυβερνητικὸ γραφεῖο Τύπου, προϊστάμενος τότε ὁ Σεφέρης γνωριστήκανε, τὰ πήγανε καλά.

Σεργιάνισε, χάζεψε ὁ Φώτης καὶ τὸ Κάϊρο μὲ τὴν ψυχὴ του, τὸν μάγεψε κι αὐτὸν ἡ πολιτεία ποὺ δὲ μοιάζει μὲ ἄλλη καμιά, ὁ λαὸς τῆς ποὺ μερμηγκιάζει στοὺς δρόμους, φιλικὸς πρὸς τοὺς Ἑλληνας, οἱ ἄλλοι ξένοι φαντάροι ἀσυμπάθιστοι.

Ἐκεῖ παντρεύτηκε μιὰ μεγαλόσωμη καὶ μεγαλόκαρδη αἰγυπτιώτισσα Ἑλληνίδα καὶ δημοκράτισσα, δασκάλα τῶν Γαλλικῶν **ΕΛΛΗ ΚΥΡΙΑΖΗ**, ἀπ' τὸ Πήλιο ἢ καταγωγὴ τῆς.

Τὸ Κάϊρο τότε εἶχε γεμίσει μπάρ, ἐστιατόρια, πορνεῖα, καφενεῖα διάφορες κατηγορίες. Οἱ Ἑλληνας καλοὶ πελάτες, γλέντια, σπατάλες «...ἄς πάει καὶ τὸ παλιάμπελο...», καυγάδες προσωπικοὶ καὶ ἀπρόσωποι πολιτικοί, μὰ δὲν κάνανε ζημιὲς ἐκδικητικὲς σὰν τοὺς Αὐστραλοὺς, τοὺς Πολωνέζους. Κι' ὅλοι τους ἄδγαλτοι καὶ ψημένοι, κάποια ὥρα χορταίνανε μεθύσια, γκόμενες, χαρτιά, νταηλίκια,

ὅποιος τοὺς εἶδε τὸ ξέρει, τοὺς ἔπιανε πόνος γιὰ παρέα οἰκογενειακή. Τὸ μπάρ τῆς δασκάλας στὴ Rue Suleiman ἦταν τέτοιο καταφύγιο. Καὶ δανειστήριο. Ὁ Φώτης τὸ ξεδιάλεξε, τὸν ξεδιάλεξε κι' αὐτὴ καὶ τὸν περιποιήθηκε, δίδασκε ποίηση γαλλική, γνωρίζει τώρα καὶ ζωντανὸ ρωμιὸ ποιητὴ, παντρεφτήκανε, ζήσανε μαζί 4 μῆνες ὥραϊα.

Ἐκεῖνο τὸ διάστημα φούντωνε ἡ πολιτικὴ σύγκρουση κι' ἡ διαφοροποίηση ἀνάμεσα στοὺς Ἑλληνας στρατευμένους καὶ πρόσφυγες ποὺ βρέθηκαν στὴ Μ. Ἀνατολή, καθὼς καὶ στὶς ἑλληνικὲς παροικίες, ἔπαιρνε πιά μορφή καὶ σημασία τὸ ἀντιφασιστικὸ νόημα τοῦ πολέμου. Παράλληλα μὲ τὴν ἀντίσταση τοῦ λαοῦ στὴ δουλωμένη Ἑλλάδα.

Ἀρχὲς '44 γίνανε καὶ οἱ ὀργανωμένες ἐκδηλώσεις, ἀντιπροσωπεῖες τοῦ Ναυτικοῦ, τοῦ Στρατοῦ καὶ τῆς Ἀεροπορίας, ζητήσανε νέα σχήματα κυβερνητικὰ ἐδῶ στὴ Μέση Ἀνατολή, παραμερισμὸ τῆς Μοναρχίας, ἀναγνώριση τῆς Ἀντίστασης τοῦ λαοῦ στὴν Ἑλλάδα καὶ συνεργασία μὲ τὶς ἀνταρτικὲς ὀμάδες ποὺ εἶχαν συστήσει ἐξουσία στὰ ἐλεύθερα βουνὰ γιὰ τὴ διεξαγωγὴ τοῦ πολέμου ὡς τὴν ἀπελευθέρωση.

Ἀμέσως γίνανε συλλήψεις ὀμαδικές, κλείσανε σὲ στρατόπεδα χιλιάδες δημοκράτες ἀξιωματικούς καὶ φαντάρους, τοὺς ἀφοπλίσανε μὲ δόλο οἱ σύμμαχοι Ἄγγλοι, στρατόπεδα καὶ φυλακὲς γιὰ Ἑλληνας πατριῶτες ἀπ' τὴν ἔρημο τῆς Λιβύης ὡς τὴν Ἐρυθραία τῆς Αἰθιοπίας, ἀπ' τὴ Συρία ὡς τὸ Σουδάν.

Ἡ γυναίκα τοῦ Φώτη τὸν φρόντισε ἀπὸ μακριά, τὸ κατάστημά της γράφτηκε στὸ μαῦρο πίνακα, ὅταν ὁ Φώτης ἐπαναπατρίστηκε τὸ '45 δὲν τῆς ἐπιτρέψανε νὰ τὸν ἀκολουθήσει.

Οἱ Ἄγγλοι μεταφέρανε δέκα χιλιάδες καὶ ἄνω κρατούμενους στὴν Ἀνατολικὴ Ἀφρική κι' ἀπ' τὸ λιμάνι τῆς Μασάουδας στὴν Ἐρυθρὰ Θάλασσα τοὺς κλείσανε σὲ στρατόπεδο πρῶην Ἰταλικὸ γιὰ αἰ-

χμαλώτους πολέμου στο Ντεκαμερέ, 12 χιλιόμετρα έξω απ' την Ἀσμάρα.

Γιὰ τὸ ταξίδι αὐτὸ ἔγραψε ὁ Φώτης τὸ ποίημα «Ἐριντάν» καὶ τὸ «Ἀφρικάνικη νύχτα».

Δὲ συνήθιζε νὰ ἱστορεῖ κατορθώματα, ὅπως μὲ καμὰρι θυμούντανε πῶς οἱ διψασμένοι καὶ παραλογισμένοι συναγωνιστὲς βαστούσανε οὐρὰ πάνω στὸ κατάστρωμα μπρὸς στὴ μάνικα τοῦ νεροῦ ποὺ ἔτρεχε σταλαματιὰ - σταλαματιὰ, ἐπικράτησε ἡ αὐτοπειθαρχία, σ' ἄλλα ταξίδια κάνανε φονικά συναμεταξύ τους οἱ δικασμένοι, ξεμπαρκάρανε ἀπ' τὸ κάτεργο τρελοί.

Αὐγούστο '44 μὲ πήγανε καὶ μένα ἔξορία στὴν Ἀσμάρα, μετὰ φυλακὴ καὶ ἀπομόνωση στὴν Παλαιστίνη καὶ στὴν Αἴγυπτο, ἴδιες οἱ αἰτίες.

Μαθεύτηκε ἡ παρουσία τῶν Ἑλλήνων στὸν Κάμπο (Campo) τοῦ Ντεκαμερέ, πρωτὶ ποὺ κρεμάσανε κύπελλα, καραβάνες, κουτάλες, καζάνια στὰ σύρματα, στράφτανε στὸν ἥλιο, αὐτοὶ φωνάζανε συνθήματα, οἱ γτόπιοι Αἰθίοπες, κι οἱ ἄποικοι ἄπλοὶ ἐργάτες Ἴταλοὶ ἐνθουσιαστήκανε, διαδόθηκε τὸ νέο. Τοὺς προσδιόρισανε «παρτιζάνοι γκρέκοι» δὲν ἔπιασε ἡ ἄτιμη κατοπινὴ ἐξήγηση ποὺ δημοσιέψανε οἱ Ἄγγλοι στὴν ἐφημερίδα τους «Eritrean News» ὅτι τάχα εἶναι τάγματα ποὺ ἀρνήθηκαν νὰ πολεμήσουν στὸ μέτωπο.

Ἐξάλλου τὸ μίσος τῶν Ἄγγλων εἶχε πιά γίνει θάση γιὰ συνεννόηση ἀνάμεσα σὲ πολλοὺς καὶ διαφορετικοὺς ἀνθρώπους καὶ λαούς. Καὶ σ' ἔγαν ὀμαδικὸ διαταγμένον ξυλοδαρμὸ σὲ θαλάμους κρατουμένων τοῦ Ντεκαμερέ μὲ διάταξη: δύο Σουδανέζοι μὲ ρόπαλα—κλόμπ—γιὰ κάθε κρατούμενο καὶ ξαπλωμένοι ὅλοι σειρὰ στὰ ράντζα, ἓνας αἰγυπτιώτης κληρωτὸς ποὺ ἤξερε ἀραδικὰ φώναξε «εἴμαστε πολεμιστὲς, μᾶς ἀφοπλίσανε οἱ Ἄγγλοι μὲ μπαμπεσιά», τόσο εἶπε κι' ἄλλαξε ὁ ρυθμὸς, γλυτώσανε οἱ περισσότεροι.

Καὶ στὴ μικρὴ ἑλληνικὴ ἀπόμερη παροικία ἡ σύγχυση μεγάλη, στὸ

φρούριο Forte Baldisere μαθεύτηκε ότι έχουν κλείσει αξιωματικούς Έλληνες, τρεις κυρίες πήγανε ταβάδες γλυκά και φαγώσιμα τις μέρες του Πάσχα μὰ δὲν τοὺς ἐπιτρέψανε νὰ τοὺς δοῦνε.

Ἵστερα μάθαμε μερικά ὀνόματα: Στεφανάκος, Χατζησταυρῆς, Παπατσώρης, Πετρόπουλος, Πετράκης, δημοκράτες ὅλοι τοῦ Στρατοῦ καὶ τῆς Ἀεροπορίας, ὁ πλούσιος ἔμπορος μαρξιστῆς ἀπ' τὴν Ἀλεξάνδρεια Ζερμπίνης — τί γίνεται;

Κι' οἱ ἀξιωματοῦχοι φασίστες Ἴταλοι στὰ πόστα τους, οἱ Ἄγγλοι τοὺς προτιμοῦνε.

Μάθαμε πὼς ἦτανε κι' ὁ Φώτης στὸ Ντεκαμερέ, τὸ εἶπανε δύο πού λάβανε πρῶτοι ἄδεια ἐξόδου. Τοῦ ἔστειλα χαιρετισμούς κι' ἓνα τετράστιχό μου πού τοῦ ἄρесе γιὰ ἀναγνώριση.

Ἐπειτα τὸν μεταφέρανε στὸ νοσοκομεῖο τοῦ Μαῖχαμπάρ, μᾶς εἰδοποίησε γιατρός. Ἵποδείξαμε στὸν παπὰ τῆς κοινότητας πού ἦταν Κύπριος καὶ ζωηρός, τοὺς πῆγε δέματα μαζί μὲ δύο κυρίες κ' ἓναν Σουηδὸ ἱεραπόστολο πού μᾶς συμπαθοῦσε καὶ δὲ χώνευε τοὺς Ἄγγλους — δόθηκε ἄδεια γιὰ κανονικὸ ἐπισκεπτήριο «...ἀπὸ δῶ ὁ ποιητῆς Ἀγγουλές...», τὸν συστήσανε οἱ συνάδελφοι, στὸ κρεβάτι αὐτὸς σταυροπόδι μὲ τὴ χλαίνη ριχτὴ στοὺς ὦμους, φρεσκοξουρισμένος κι' ὅπως πάντα στραβοκουμπωμένος «...τί νὰ σᾶς προσφέρομε πού δὲν ἔχομε τίποτα...» σὰ νὰ ἦτανε στὸ σπίτι του καὶ τοῦ ἦρθαν μουσαφιραῖοι, τοὺς ἀπάγγειλε ποίημα τὸ «37 καὶ 7»—ἡ ἀπομόνωση ἔσπασε.

Μὲ παρόμοια μέσα γίναν ἐπαφές καὶ στὸν Κάμπο χαλάρωσε ἡ κατάσταση, βγαίνανε οἱ κρατούμενοι μὲ ἄδειες καὶ δική τους εὐθύνη χωρὶς φρουρούς, δώσανε παραστάσεις «πατριωτικοῦ περιεχομένου», καλούσανε καὶ τὶς ἀρχές.

Οἱ φυλακισμένοι τοῦ Φρουρίου μεταφέρθηκαν στὸ Κέρεν 100 χιλιομέτρα στὸ ἐσωτερικὸ, σὲ ξενοδοχεῖο πληρωμένο. Ἐκεῖ μὲ στείλανε καὶ μένα.

Ἦρθαν ἔπειτα ἓνα πλῆθος ἀποσταλμένοι κυβερνητικοί, «παρακολουθοῦσαν» τὴν κατάσταση μυστικὰ καὶ φανερὰ σὲ συνεργασία μὲ τοὺς Ἕλληνας. Τότε δοκιμάστηκε καὶ τὸ ἀγγλικὸ σύστημα ποὺ χωρίζει κατηγορίες: «ἡγετικοί», «ὄπαδοί», «ἀμετανόητοι», «παρασυρμένοι», ὅπως ἐφαρμόστηκε ἀργότερα καὶ στὴν Ἑλλάδα, τέλος διαλύθηκε τὸ στρατόπεδο, σκορπίσανε τοὺς κρατούμενους ἀντιφασίστες σὲ ἄλλα «κέντρα».

Ὁ Φώτης ἀπολύθηκε μὲ τοὺς ἄρρωστους τοῦ Μαϊχαμπάρ, ταξιδέψανε διὰ ξηρᾶς Ἕνω Αἴγυπτο — Ἀλεξάνδρεια καὶ ἐπαναπατρίστηκε φθινόπωρο τοῦ '45.

Ὁ Φώτης γύρισε εἶπαμε στὴν Ἑλλάδα φθινόπωρο τοῦ '45, ἔμεινε στὴν Ἀθήνα καμιά βδομάδα.

Τότε ἡ Ἀθήνα, ἡ Ἑλλάδα ὅλη ρημαγμένη, παραδομένη στὶς δολοπλοκίες τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν δεξιῶν.

Ἕνα μεσημέρι τύχαμε στὸ Σύνταγμα μὲ τὸ Φώτη καὶ πέρασε μὲ βηματισμὸ ἐγγλέζικο ἓνας λόχος κορδωμένος μὲ τὰ πολὺ κατεβαστὰ πηλήκια καὶ τὸ κόκκινο σειρήτι, ἀστυνομία στρατιωτικὴ, τοὺς ξέραμε ἀπ' τὴ Μ. Ἀνατολή, πρῶτο καλούπι τῆς ΕΣΑ, πολὺ ταραχτήκαμε, βλαστημήσαμε. Συνάμα στὶς ἐφημερίδες ἀνακοινώθηκε ξεδιάντροπα πὼς τὰ Σώματα Ἀσφαλείας θὰ δικαιούνται 4.500 θερμίδες τὸ ἄτομο στὴ διανομὴ τροφίμων, οἱ πολῖτες ἔμεις 1.800 — 2.000.

Καὶ τὰ σπίτια μας τότε καταστραμμένα, δὲν ξέραμε ἀπὸ ποῦ νὰ πιαστοῦμε γιὰ νὰ ζήσουμε.

Ὡστόσο βγαίνοντας ζωντανοὶ ἀπὸ ἓνα κακὸ κι ὥσπου νὰ πέσει ἀπάνω μας ἄλλο ἦταν ἀγαλλίαση, ὄνειρο νὰ κάθῃσαι στὸ Ζάππειο νὰ πίνεις καφέ, ὅς ἦταν καὶ κριθάρι, πολλὲς ὥρες περάσαμε ὠραῖα τῆς μέρας καὶ τῆς νύχτας περιδιαβάζοντας.

Συζητήσαμε καὶ γιὰ ποίηση χωρὶς προσποιητὴ ἀδιαφορία, εἶχε πιά

ή ποίηση θέση στη ζωή και στην ιδεολογία μας. Ο Φώτης ετοίμαζε τη συλλογή «ΠΟΡΕΙΑ στη ΝΥΧΤΑ», έγω ένα χειρόγραφο πεζογραφία και ποίηση ανάμικτη, με τίτλο τότε «ΣΥΝΟΔΟΙΠΟΡΙΚΟ» — έκανε μάλιστα κριτική εϋνοϊκή.

Και στη Χίο άμα γύρισε ο Φώτης είχε αρχίσει ο ύπουλος, έπειτα επίσημος διωγμός των άριστερών. Στη θέση της ή χωροφυλακή όρκισμένη άπ' τον καιρό της κατοχής, στα πόστα τους μοναρχικοί, μεταξικοί, ως και συνεργάτες των Γερμανών τώρα συνεργάτες των "Αγγλων.

"Επειτα δέν άργησε την είδαμε πώς φούντωσε σ' όλη την Ελλάδα ή δεξιά τρομοκρατία, πώς συγκροτήθηκε πάλι αντίσταση στα βουγά, παλιοί και νέοι καπεταναίοι και άντάρτες — έμφύλιος πόλεμος. Και στις πολιτείες σκληρός ο παράνομος άγώνας συλλήψεις, δίκες, εκτελέσεις, έξορίες, οί φυλακές δέ χωρούνε, ανοίξανε κι άλλες, ανοίξανε στρατόπεδα για ξεφτελισμό και βασανισμό κομμουνιστών και πατριωτών Γιούρα, Μακρόνησο. Οί "Αγγλοι σύμβουλοι έπιστατούνε και διδάσκουνε.

Η μνήμη πληγώνεται όποτε αναπολεί τη φριχτή έποχή, αναζητά την καθαρή σειρά της προδοσίας του Έλληνικού λαού μετά τον Παγκόσμιο Πόλεμο, πώς πλήρωσε το πρώτο μεταπολεμικό αντικομμουνιστικό πείραμα των "Αγγλων και "Αμερικάνων, συνεχίζεται ακόμη. Τα 2 μεγάλα νησιά Σάμο, Μυτιλήνη με το προζύμι του πρώτου θάλανε και δεύτερο άντάρτικο, το πληρώσανε άκριβά. Κι' ή άβγαλτη Χίος πλήρωσε άκριβά τους όγδόντα πρωτόπειρους πρωτοπόρους της. Το 1948 μέσα στις καθημερινές άγωνίες, συλλήψεις και καταδίκες μάθαμε πώς είχε πιαστεί ο Φώτης, ήτανε κλεισμένοι μ' έναν φίλο του, Μιχάλη Βατάκη, σε μια στέρνα, φουντάνα, στο χωριό Βροντάδο και τυπώνανε παράνομη έφημερίδα. Τους είχε σωθει το παξιμάδι κι οί έλιές τους, ένα καλαθάκι, καθώς και τ' όξυγόνο δέν άναβε πια το φαναράκι τους — έπεσε άραγε ρουφιανιά, άραγε ξετρυπώσανε καιιά νύχτα στα μαμούνια να πάρουν άέρα και τους είδε κανένα μά-

τι, δὲν μάθαμε ποτές. Τοὺς κατεβάσανε στὴ Χώρα καὶ τοὺς πομπέ-
ψανε δεμένους, ὁ κόσμος περίφοβος ἀλλὰ καὶ κανένας δὲν τοὺς πρόσ-
βαλε. Τοὺς σηκώσανε ὕστερα ὄλους μαζί ἀπ' τὴ Χίο, εἶπανε πὼς
τοὺς πήγανε στὰ Γιούρα καὶ κείνος πὼς βρίσκεται στὴ Σύρα στὸ
Νοσοκομεῖο. Τότε γιὰ μᾶς κάθε μετακίνηση ἦταν πολὺ δύσκολη,
ὁμως πῆγε στὴ Σύρα μιὰ ἡλικιωμένη καὶ ψυχωμένη ἀλληλεγγίτισ-
σα, ἡ κυρὰ Ἀντωνία, τοῦ συνοικισμοῦ Ζωγράφου. Τῆς εἶχε πεθάνει
μιὰ μοναχοκόρη ἀντάρτισσα, ὁ μοναχογιὸς της στὴ Μακρόνησο, ἀλ-
λὰ ἡ καρδιά της βουνό, πῆγε τὸν εἶδε καὶ μᾶς ἔφερε νέα του.

Ἐπειτα μάθαμε πὼς ἡ δίκη θὰ γίνεῖ στὴν Ἀθήνα, πὼς κινδυνεύει
νὰ δικαστεῖ σὲ θάνατο. Τρέξαμε ὅπου εἶχαμε γνωριμίες, ἐλπίδες,
τὰ γνωστά. Εἶχαν ἐνδιαφερθεῖ καὶ ἀρκετοὶ Χιώτες, εἶχε πολλὲς συμ-
πάθειες. Δικάστηκε 12 χρόνια εἰρκτή.

Δὲ θυμᾶμαι χρονολογικὰ τὶς μεταγωγές του ἀπὸ φυλακὴ σὲ φυλα-
κὴ, τὶς πέρασε ὄλες.

Στὸ Ναύπλιο συζητήθηκε ἡ ἀναθεώρησή του ἀλλὰ δὲν πῆγε ὁ δι-
κηγὸρος καὶ φίλος του.

Στὰ Βοῦρλα τὸν εἶδα ἐπισκεπτήριο πρώτη φορά, ἔπειτα στὴν Κό-
ρινθο, πιδ ἡμερὴ φυλακὴ μᾶς φάνηκε.

Μὲ τοὺς σεισμοὺς τοῦ '53 βρέθηκε στὴν Κεφαλονιά. Πολλοὶ φύλα-
κες πετάξανε τὰ κλειδιά, τρέχανε, βγάζανε τοὺς κρατούμενους λοι-
πὸν σὲ μιὰ πλατεία, οἱ πολιτικοὶ ἀναλάβανε, ὄρισαν ὑπεύθυνους γιὰ
φρούρηση, σχηματίσανε τετράγωνο. Ἐλεγε ὁ Φώτης πὼς ἡ γῆς
βούιζε κάθε τόσο καὶ τάραζε τὰ θάλασσα, κάτι περίψηλα πεῦκα τὰ
πετοῦσε ὄξω, φαίνονταν οἱ ρίζες τους, οἱ κορφές τους ἀκουμποῦ-
σαν χάμω καὶ πάλι ὀρθοποδίζανε. Οἱ ἄνθρωποι πέφτανε, βαστιούγ-
τανε χέρι - χέρι, μερικοὶ ξερνούσανε, ἡ σκόνη τύφλωνε. Διαδόθηκε
τότε μὲ τὴ θεομηνία ὅτι κάποιο μέτρο θ' ἀκουστεῖ εὐεργετικό, ἐλπί-
ζαμε ἀλλὰ τίποτα δὲν ἔγινε, τοὺς μεταφέρανε στὴν Κρήτη, στὴν
Ἀλικαρνασσό.

Τὸ '54 τὸν φέρανε στὸν Ἅγιο Παῦλο γιὰ ἐγχείρηση τοῦ στομα-
χιοῦ, δὲ μπορούσε πιά νὰ φάει καθόλου. Μιλήσαμε ἀπὸ κοντὰ - κον-
τὰ στὸ κρεβάτι του, ἢ διάθεσή του καλὴ κι ἔδω «...θὰ φάω πάλι
χταπόδι...» καὶ κουνοῦσε τὸ λεπτό, λεπτό του χέρι μὲ τεντωμένα τὰ
μαυριδερὰ του δάκτυλα σὰ νὰ τὸ παράγγελε.

Ἀποφυλακίστηκε τὸ '56, ἀπ' τὴν Κέρκυρα, εἶχε συμπληρώσει τὰ
2/3 τῆς κοινῆς του. Ἐμεινε πάλι στὴν Ἀθήνα μερικὲς μέρες καὶ
πῆγε στὴ Χίο.

Πάλι ἐκεῖ τὸν παρακολουθοῦσε ἡ Ἀσφάλεια, τὸν καλοῦσαν κάθε
μέρα, τὸν φοβερίζαν, φοβερίζαν τοὺς συγγενεῖς του καὶ ὅποιον τὸν
πλησίαζε. Γιὰ νὰ ὑπογράψει δήλωση. Αὐτὸς κάθε μέρα μπροστὰ
τοὺς ἀτάραχος, τὸ στόμα του κλειστὸ χωρὶς καθόλου νὰ τὸ σφίξει,
ἄφωνος. Μάλιστα ὅταν θόλωσε ὁ νοῦς του φέρανε στὴν Κλινικὴ νὰ
ὑπογράψει ἓνα χαρτί τοῦ ΙΚΑ, τόσο εἶχε συνήθειο τὴ βουβὴ ἄρνη-
ση οὔτε ἄπλωσε τὸ χέρι νὰ τὸ διαβάσει, μᾶς κοίταζε καὶ χαμογε-
λοῦσε κάπως πονηρά, δηλαδή «δὲ θὰ μὲ ξεγελάσετε οὔτε σεῖς..»,
χρειάστηκε μεγάλη διαδικασία γιὰ νὰ τὸ ὑπογράψει μιὰ ἀδελφὴ του.

Πολὺ τὸν στενοχωροῦσε πὼς ταλαιπωροῦσε κι ἄλλους ἄθελα, ἴσα -
ἴσα καλημέριζε τὴ γειτονιά καὶ τραβοῦσε. Εἶχε στέκι στὸ λιμάνι, σὲ
κάτι πολὺ φτωχικὰ ταβερνάκια, τὰ περιφρονοῦσαν κι οἱ χαφιέδες.

Ἐκεῖ περιζήτητος, τὸν κερνοῦσανε, τοῦ δίνανε καμιὰ φορὰ ψάρι
«νὰ τὸ μεταπουλήσει», γιὰ χαρτζηλίκι καὶ πάλι τὸ χαρτζηλίκι τοῦ-
το ἔπεφτε στὸ ρεφενέ γιὰ ρακί. Τοῦ ἄρεσε πάντα τὸ πιετό, τελικὰ
δὲν εἶχε ἄλλη ἀπόλαυση.

Μερικοὶ παλιοὶ φίλοι τὸν ὑποστηρίξανε, τὸν πῆρε στὸ τυπογραφεῖο
του ὁ ἐκδότης τῆς ἐφημερίδας «Χιακὸς λαός», ἔτσι καὶ βρέθηκε μὲ
περίθαλψη τοῦ ΙΚΑ ὅταν ἀρρώστησε. Τύπωσε σιγὰ - σιγὰ ἐκεῖ μὲ
τὰ χέρια του τίς συλλογές «ΠΟΡΕΙΑ στὴ ΝΥΧΤΑ», δική του ἐπι-
λογὴ ἀπὸ παλιὰ ποιήματα καὶ νέα.

Καλοκαίρι τοῦ '63 τὸν φέρανε σὲ κλινικὴ στὰ Μελίσσια, εἶχε πάθει

μολυβδίαση, τήν ἀσθένεια τῶν τυπογράφων. Ἐλλά καί τὸ μυαλό του εἶχε πάθει. Δέν ἔβγαλε μιλιὰ ὅταν μέ εἶδε, ἂν γνῶριζε ἂν δὲ γνῶριζε δέν κατάλαβα, τὸ μάτι του ὅμως μᾶς παρακολουθοῦσε, θαρρεῖς μᾶς ἔκριγε. Μιά στιγμή σηκώθηκε, πῆγε ὡς τὸ παράθυρο, ἴδια ἢ περπατησιὰ του πηδηχτὴ σὰν ἔτοιμος γιὰ χορό. Τὸ κεφάλι του τώρα κάτασπρο.

Μὲ τὴ φροντίδα τῆς ΕΔΑ μπῆκε σ' ἄλλη κλινικὴ ψυχιατρικὴ στὸ Ἑλληνικό, ἐκεῖ τὸν περιποιηθήκανε πολὺ γιατροὶ καὶ νοσοκόμοι, μετὰ 4 μῆνες ἔτρωγε, μιλοῦσε ὁμαλά.

Ὅσον καιρὸ ἦτανε ἄρρωστος καθισμένη δίπλα του μιὰν ἀδελφή του, ἀφήσανε τὰ σπίτια τους, σύμφωνοι κι οἱ ἄντρες καὶ τὰ παιδιὰ τους χάρη τοῦ Φώτη, ἄμετρη, ἀσυζήτητη ἀφοσίωση, ἀνατολίτικη. Ἐλεγε κάποτε ὁ ἴδιος πὼς ἂν ὁ ἕνας τοῦ σπιτιοῦ δέν εἶχε ὕπνο κι οἱ ἄλλοι ἀγρυπνοῦσαν «... γιὰ συντροφιά...».

Δέν τοῦ ἔλειψε στήν πατρίδα, στήν προσφυγιά ποτέσ δά ἢ γυναικεία παρουσία, κοπέλες πρόθυμες, ἀπλές καὶ γραμματιζόμενες λαχταροῦσαν τὴν παρουσία του, τὸν φροντίζανε, τὸν καμαρώνανε, ζηλεύανε, καρδιοχτυποῦσαν, χωρὶς καὶ πολλὲς ἐλπίδες. Ἀπὸ μέρους του ἢ ἀνταπόκριση ἐγκάρδια καὶ ἄστατη. Τῆς γυναίκασ του δὲ δώσανε ἄδεια νὰ ἔρθει ἀπ' τὴν Αἴγυπτο, σὲ κανένα χρόνον πήσανε διαζύγιο.

Λοιπὸν στὸ θάλαμο, γύρω ἀπ' τὸ κρεβάτι του ὅπως στή σκηνή του, στὸ κελί, πάντα μεγάλη σύναξη καὶ συζήτηση, ἄδικα μαλώνουν οἱ γιατροὶ πὼς τοῦ χρειάζεται ἡσυχία. Πάνω στὸ συνήθειο αὐτὸ μιὰ φορὰ τοῦ ξέφυγε «...σὲ τρῶνε ζωντανό... φαίνεται εἶμαστε γιὰ φάωμα...».

Ἦρθε μετὰ 5—6 μῆνες πάλι στήν κλινικὴ γιὰ παρακολούθηση, τοῦ βγάσανε καὶ τὴ σύνταξη ἀπ' τὸ Σωματεῖο τῶν τυπογράφων. Τοῦ προσκολλήθηκε τότε μιὰν ἄρρωστη καὶ τάχα γιατρεμένη, τάχα γιατρεμένος κι αὐτός, τῆς ἔδωσε λόγο πὼς θὰ τὴν πάρει στή

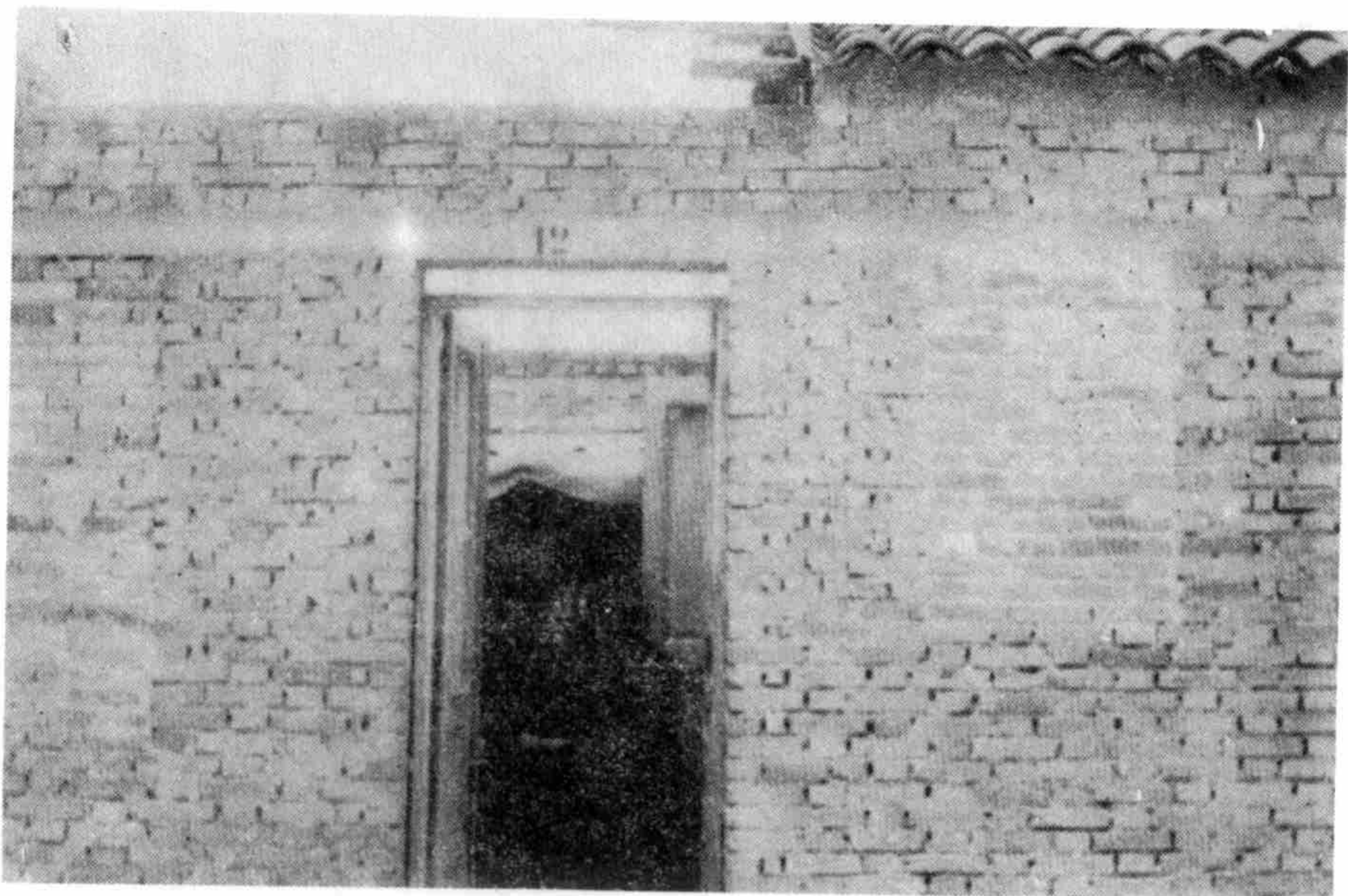
Χίο και θα τήν παντρευτεί. Όμως ανάμεσα κωμωδία και μαρτύριο, μπήκε στη θέση ο θάνατος. Για να τήν παραλάβει λέγε πως έκανε το τελευταίο του ταξίδι.

Μας τηλεφωνήσανε ένα πρωί ότι βρέθηκε νεκρός στο «Κολοκοτρώνης» με το δρομολόγιο από Χίο προς Πειραιά, τη νύχτα 26 προς 27 Μαρτίου 1964, στο διάδρομο της τουριστικής.

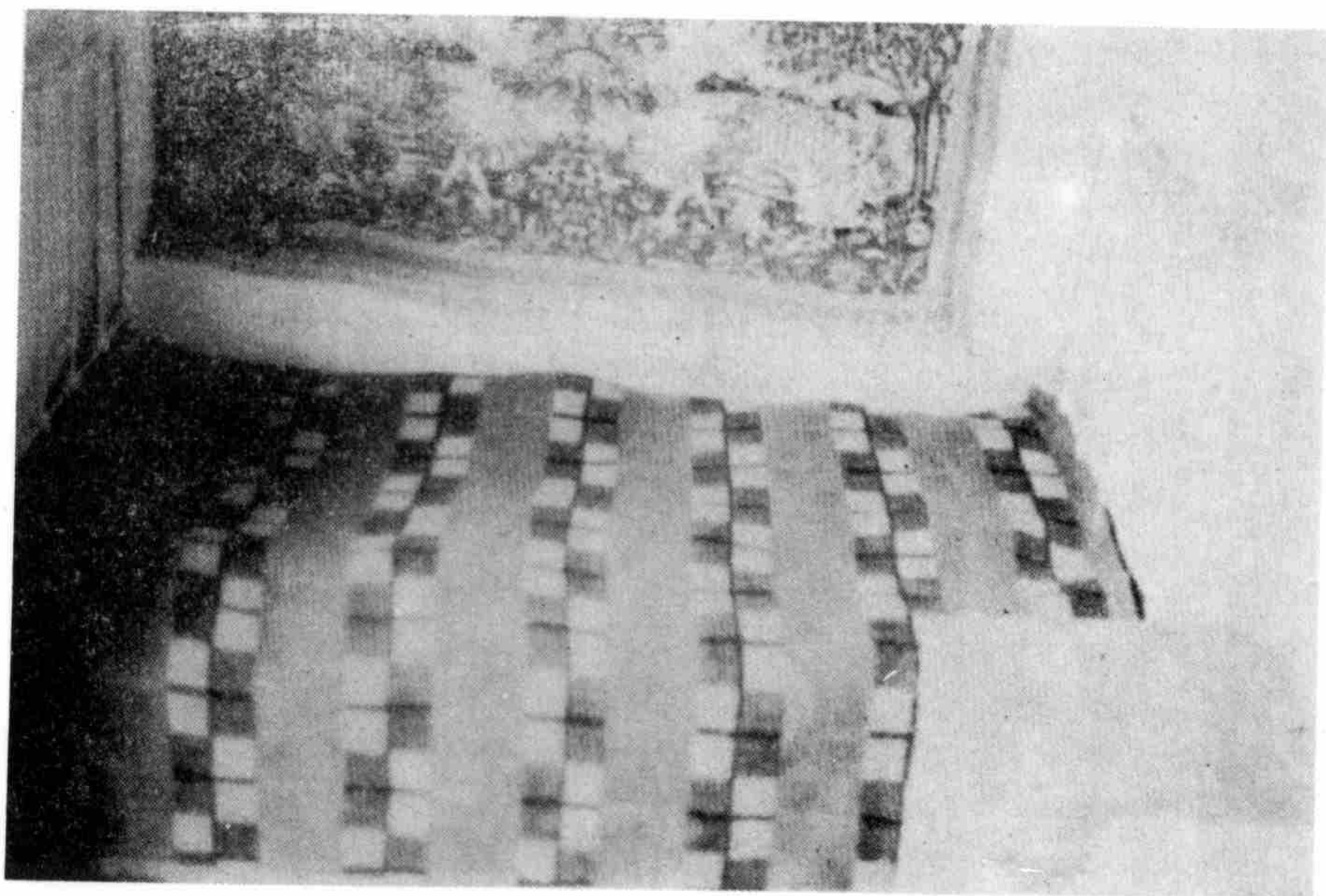
Η νεκροψία έδειξε πνευμονικό οίδημα. Συμφωνήσαμε πως έπρεπε να ταφεί στη Χίο, αυτό θα ήθελε και κείνος. Ταριχεύτηκε λοιπόν με φροντίδα της ΕΔΑ και στις 30 Μαρτίου τον συνοδέψαμε απ' το Νεκροταφείο στο πλοίο. Το φέρετρό του στ' άμπάρι καταστολισμένο — πάλι άμπάρι σου έμελλε — τον χειροκροτήσανε οι φίλοι στην προβλήτα όπως είναι το έθιμο και τον συνοδέψαμε τέσσερις αποσταλμένοι.

Στη Χίο φτάσαμε χαράματα, οι 3 άδελφές του περιμένανε μαυρο-ντυμένες κι άλλοι δικοί, τοποθετήθηκε το φέρετρο στη Μητρόπολη, όλο το δρόμο μιά θρηνηδία σιγανή. Ός το μεσημέρι περνούσε ο κόσμος αδιάκοπα, μερικοί άπλοι φίλοι του σκύβουνε και του μιλούνε δακρυσμένα «...ήσουνα καλά που ήφυες...», «...όχ να μη βρεθεί κανείς μας εκεί...».

Η κηδεία επίσημη, μ' έξοδα του Δήμου και μουσική. Μερικοί παραπονήθηκαν γιατί να μην κάνουνε αυτοί τα έξοδα, λέγανε «...εΐμαστε φίλοι...», χτυπούσαν το στήθος τους, δείχναν τήν καρδιά τους, θλίψη άντρίκια όμηρική. Άλλοι λέγανε πως αν είχε ο Φώτης τα μισά λεπτά που πήγανε στο ξόδι του θα περνούσε πλούσια ένα χρόνο. Στο τέλος μερικοί κοντινοί άρπάξανε το φέρετρο στα χέρια και τον κατεβάσανε στον τάφο. Η άνοιξη κι ο ήλιος της λάμπρυνε τα σωριασμένα στέφανα και τα σκυμμένα κεφάλια εκείνων που μείνανε πίσω, δέ φεύγανε.

Τὸ σπίτι τοῦ Ἀγγουλέ

Δ'

ΘΥΜΟΥΝΤΑΙ...

Θυμᾶται ἓνας σύντροφος ἀπ' τὰ Βοῦρλα

Εἴμαστε καθισμένοι στὸ προαύλιο στὰ Βοῦρλα, ὅταν ἀνοιξε ἡ ἐσωτερικὴ σιδερένια πόρτα τῆς ἀκτίνας καὶ φέραν τοὺς Χιῶτες κρατούμενους ἀντάρτες δεμένους. Προχωρήσανε καὶ περιμέγανε ἄλλαλοι γὰ τοὺς ταχτοποιήσουνε οἱ φύλακες. "Ὅταν αὐτοὶ ἀπομακρυνθήκανε γιὰ γὰ ἐτοιμάσουν τὴν κατανομή στὰ κελιά τρέξαμε γὰ βοηθήσουμε. Ξέρουμε τί τραβοῦνε οἱ κρατούμενοι στὰ τμήματα καὶ στίς μεταγωγές. Ζητήσανε μόνο νερὸ γὰ πιοῦνε. Τότε ἄκουσα τ' ὄνομα τοῦ Ἀγγουλέ, γύρισα καὶ τὸν εἶδα σὲ μιὰν ἄκρη ποῦ κάπνιζε συνέχεια — μαυριδερός καὶ μικρόσωμος, ἐκεῖ ξαπλώθηκε ἦσυχα - ἦσυχα καὶ κοιμήθηκε ὡς τὸ πρῶτ. Τὸ σημειῶνω αὐτὸ γιὰτι πολλοὶ τὰ χάνανε, μάλιστα στὴν ἀρχὴ καὶ ἡ σκέψη τῆς δίκης ποῦ ὁ καθένας δὲν τὴ συζητοῦσε τοῦ τριβέλιζε τὸ νοῦ του.

Κάναμε 3 μῆνες μὲ τὸ Φῶτῃ στὰ Βοῦρλα καὶ στὴ Μακρόνησο. "Ἐμενε πιὸ πολὺ κοντὰ στοὺς πατριῶτες του, τοὺς ἔλεγε ἱστορίες, τὸν ἀκούγανε καὶ περνοῦσαν ὥρες κοντὰ του, τὸν συμπληρώνανε, τὸν διακόπτανε, θέλαν γὰ μὴν τελειώσει ποτέ. Μὲ τοὺς Χιῶτες ἦταν καὶ πολλοὶ Σαμιῶτες καὶ Καριῶτες. Μαζευόμαστε καὶ μεῖς καὶ ἀκούγαμε, μᾶς ἦταν ἄγνωστο τὸ κίνημα τῆς Μέσης Ἀνατολῆς.

Ποτὲ δὲ μιλοῦσε στὸ πρῶτο πρόσωπο. Συχνὰ πάνω στὴν κουδέντα ἀπάγγελνε στίχους του, δὲ ρώταγε ἂν μᾶς ἀρέσανε, τοὺς ἀπάγγελνε σὰ γὰ μὴν ἦτανε δικοὶ του. "Ὅλο τὸ διάστημα δὲ θυμοῦμαι γὰ γράφει τίποτα.

Θυμάται ἄλλος σύντροφος ἀπ' τὴν Κέρκυρα

Κάναμε στὸ ἴδιο κελὶ ἓνα χρόνο, μὲ κανέναν δὲν ἔκανε ὁ Φώτης τόσον καιρὸ, ταιριάζαμε σὲ πολλὰ συνήθεια. Καπνίζαμε πολὺ, ὁ ὕπνος μας λίγος. Καὶ μοῦ ἀρέσανε ἀπὸ μικρὸς τὰ ποιήματα, δὲν τὰ βαρέθηκα ποτὲ μεγάλη συνεννόηση καὶ μὲ τὸ ζωντανὸ ποιητὴ σ' ἓνα κελί.

Αὐτὸς σπάνια ἔπιανε μολύβι καὶ χαρτί, ἔμεινε κουδαρασμένος πολὺ ὥρα σὲ μιὰν ἄκρη μὲ τσιγάρο ἢ ἀποτσιγάρο/στὸ χέρι ἔπειτα ἔπιανε κι ἔγραφε διαστικὰ ὅπου εὔρισκε. Ἡ γραφή του καὶ πάνω στὰ κουρελόχαρτα καθαρὴ, τὰ γράμματα τυπογραφικὰ «...γὰ διαβάζονται μὲ μιὰ ματιά...» καὶ τὰ ποιήματά του τὰ ἔλεγε «βαρελίσια...» ρετσίνα βαρελίσια γὰ πίνουσι πολλοί.

Κι ἡ διάθεσή του πάντα καλὴ, πρόθυμος σὲ κάθε ἀγγαρεία, δὲ ζητοῦσε τίποτα, οὔτε καμιὰ διάκριση. Μιὰ φορὰ ἐγὼ ἤμουν ἄρρωστος, λιγότεψα τὸ τσιγάρο, μᾶς μείνανε καμιὰ εἰκοσαριὰ πακέτα γιὰ νὰ προσφέρομε. Μιὰ μέρα βλέπω τὸ Φώτη καθισμένο στὸ κρεβάτι ἀμίλητο εἶπα χωρὶς νὰ δώσω σημασία «...ἔχομε καὶ κεῖνα τ' ἄχρηστα τσιγάρα...».

— Ποιὸς τὰ ἔβγαλε ἄχρηστα;

— Φουμάρεις τέτοια ποιότητα;

— Ὑπάρχει ποιότητα ποὺ νὰ μὴν τὴ φουμάρω;

Δηλαδή τόσες μέρες ἔκανε πῶς δὲν τὰ ἔβλεπε ἀπὸ μεγάλη διάκριση, τέτοιος ἦτανε.

Εἶχε ὡστόσο ἀντίληψη μεγάλη, ὅλα τὰ ἔπιανε τὸ μάτι του ἔβγαζε κι ἀμέσως κρίση σωστή. Συχνὰ σατίριζε καὶ τοὺς ἄλλους καὶ τὸν ἑαυτὸ του: «Φαίνεται ἠλίθιος καὶ πιάγουνται οἱ ἔξυπνοι σὰ μύγες σὲ μυγοπαγίδα...».

Τὸ ἓνα του μάτι κάπως ἀλλοιθώριζε, εἶχε γεννηθεῖ μὲ προσωπίδα, τοῦ τὴν τραβήξανε ἀπότομα...

Θυμάται κι άλλος

Ο Φώτης μου έρχεται στο νοῦ μου σαν ἕνας μικροκαμωμένος άντρας πολὺ μαυριδερός γελοῦσε ὁμορφα, ἦτανε ὅλος ἀνθρωπιά.

Στὴν Ἀλικαρνασσὸ εἴμαστε σ' ἕνα κελὶ μὲ ἄλλους δυὸ συντρόφους ὁ ἕνας ὁ Γιώργος Κ. ἀπ' τοὺς Μολάους ξεχώριζε ἀπ' τὴ δύναμή του τὴν ὑπερφυσικὴ σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ Φώτη πού ἦταν ὁ πιὸ ἀδύναμος. Ὁ ἄλλος συγκατοικὸς μας ὁ Νικόλαος Μ. ἀπὸ ἕνα ὄρεινὸ χωριὸ τῆς Μυτιλήνης γιδοβοσκὸς καὶ ἀντάρτης δικασμένος σὲ θάνατο 4 φορές, ὁ μικρότερος τῆς φυλακῆς καὶ μεγάλο πειραχτήρι, τοὺς τρέλαινε καὶ τοὺς δυό. Μιὰ φορὰ εἶχε φυτρώσει στὴν ἔξω αὐλὴ ἕνα χόρτο ἀπὸ κείνα πού τὰ λένε ἀγριοβλήτα εἶχε γίνει ὀλόκληρο δέντρο, πᾶνε οἱ δυὸ τους καὶ τὸ ξεριζώσανε τὸ κουβαλήσανε γέμισε τὸ κελὶ πράσινες κλάρες κι ὁ Γιώργος ἄρχισε νὰ κόβει βλαστούς. Κι ὁ Φώτης περνοῦσε ἀπὸ κελὶ σὲ κελὶ καὶ εἰδοποιοῦσε νὰ βγῆ ὁ κόσμος νὰ δεῖ τὸ δέντρο πού κουβάλησε ὁ γίγαντας, «γελάσαμε ὅλοι» γέλια τῆς φυλακῆς...

Μιὰ φορὰ πάλι στὸ ἀναρρωτήριο τῆς φυλακῆς στὴν Κέρκυρα τοῦ εἶπα: "Ὅλο τὸ ποίημα σου «Τὸ Στίγμα» καὶ τραγούδια μὲ σημασία πολιτικὴ ἀπαγγέλνουνε οἱ σύντροφοι... δὲ φτιάχνεις καὶ κανένα τοῦ σεβντᾶ; «καλὰ» καὶ τὸ πρῶτὸ μου ἔδωσε 3 χαρτάκια γραμμένα μὲ μολύβι κοινὸ καὶ μου λέει «εἶμαι καὶ λυρικός...». Δὲν ξέρω ἂν τὰ ἔχει ἔτοιμα ἢ ἂν τὰ ἔφτιαξε πίτηδες, τὰ φύλαξα σαν τὸ καλύτερό μου ἐνθύμιο τῆς φυλακῆς. Σὲ μιὰ μεταγωγὴ μου ὀμῶς τὰ βρῆκε ὁ ἀρχιφύλακας καὶ τὰ πῆρε, ἀντιστάθηκα ἐγώ, λοιπὸν τὰ ἔκανε κομμάτια καὶ τὰ ποδοπάτησε.

Θυμάται μιὰ συμπατριώτισσά του, ἀδελφὴ ἐκτελεσμένου:

...Ὅταν τοὺς φέραν στὰ Βουρλα ἐγὼ ἤμουν στὴν Ἀθήνα, μόλις μᾶς εἰδοποιήσανε πῆγα, ὀμῶς δὲν εἶχα κανονικὴ ταυτότητα, μὲ φόβο πῆγα, μὲ παρακάλια πέρασα στὸ ἐπισκεπτήριο μὲ τοὺς τελευταίους πού δὲν πολυεξετάζανε, ὅταν ἔφτασα μπρὸς στὸ σύρμα τὴ σί-

τα, είδα πρώτον τὸ Φώτη, ἡ ματιά του ζωηρὴ μου φώναξε «εἴμαστε ὅλοι ἐδῶ...», φωνάξαν τὸν ἀδελφὸ μου, δὲ μὲ περίμενε ἦταν χλωμὸς πολὺ, ἄρχισα νὰ σιγοκλαίω, μου λέει «κλαῖς;» «καὶ σὺ δὲν ἔκλαιγες ὅταν ἦρθες στὸ Νοσοκομεῖο καὶ μὲ εἶδες...» — πρὶν λίγο καιρὸ εἶχα κάνει ἐγχείρηση. Ἐπειτα πηγαίναμε ταχτικά, τοὺς φέρναμε τσιγάρα, κανένα φρουτο, πολλές φορές μᾶς διώζανε μὲ κοντακιές καὶ σπρωξιές ὅταν φέρνανε κι ἄλλους δεμένους κρατούμενους τὰ καιμόνια, πολὺ ἄγρια φυλακὴ.

Ξαφνικὰ τοὺς μεταφέρανε στὴ Μακρόνησο, πιστέψαμε πὼς θ' ἀργήσει ἡ δίκη. Στὸ διάστημα τοῦτο εἶχαν φέρει καὶ τὸν Παπᾶ Νικολῆ¹ καὶ τὸ Γιώργο Τσ. τραυματίες στὴ μάχη στὸ βουνό, τοὺς νοσηλέψανε καὶ τοὺς φέρανε γιὰ τὸ Στρατοδικεῖο.

Ἀπὸ κεῖ ἔλαβα 3 - 4 γράμματά τους, δικό μου δὲν ἔλάβανε, μᾶς γράφανε νὰ φροντίσουμε γιὰ δικηγόρο κατάλληλο «...ξέρεις ἐσύ... θὰ κάνομε μόνοι μας τὴν ἀπολογία μας, ξέρομε, φρόντισε τ' ἄλλα ζητήματα...» δηλαδή νὰ βροῦμε κανέναν ἀπὸ κείνους ποὺ εἶχαν τὰ μέσα καὶ μὲ τὸ ἀζημιώτο — 100 λίρες 200 λίρες καὶ ἄνω, ἀναλόγως — γλυτώσανε μερικοὺς ἀπ' τὴν καταδίκη σὲ θάνατο — Ἐμεῖς ὅμως δὲν εἶχαμε δυνατότητες οἰκονομικές, εἴμαστε 2 κοπέλες γιὰ 3 κατηγορουμένους, καλὰ - καλὰ δὲν εἶχαμε οὔτε ναῦλα, πήγαμε σ' ἓνα γραφεῖο γιὰ δάνειο μήπως προλάβουμε νὰ πουλήσουμε κάποιο χωράφι, ἄδικα πήγαμε.

Τοὺς φέρανε ἀπ' τὴ Μακρόνησο Ἰούλιο, ἡ δίκη ἄρχισε ἀμέσως, τὴν ἐπισπεύσανε, κράτησε 22 μέρες, ἐγὼ κάθε μέρα, στὸ ἀντικρινὸ πεζοδρόμιο ἔβλεπα τὶς κλοῦδες ποὺ τοὺς φέρνανε καὶ τοὺς παίρνανε. Βγῆκε ἡ ἀπόφαση 13 σὲ θάνατο, 9 χρόνια ὁ Φώτης. Εἴ-

1. Καὶ στὸ τέλος ὁ παπὰς δὲν ἐκτελέστηκε μὲ τοὺς ἄλλους, μάλιστα τὸν ὑποψιαστήκαμε, τὸν εἶχανε πάρει γιὰ ἐξομολόγηση στὸν παπὰ τῆς φυλακῆς τὴν τελευταία νύχτα, τὸν ρωτούσανε γιὰ κρυμμένα ὄπλα, γιὰ ὀνόματα, τὸν πήγανε καὶ τὸν στήσανε δυὸ φορές δῆθεν γιὰ ἐκτέλεση — ὅμως δὲν ἄνοιξε τὸ στόμα του, τοῦ βγάλανε τὰ ράσα, τὸν ξουρίσανε — ὕστερα τὰ μάθαμε, μετὰ ἓνα μῆνα τουφεκίστηκε κι ὁ παπα-Νικολῆς — λεβεντόπαπας.

χανε μεσολαθήσει αρκετοί, αν και αυτός δεν έκανε καμιά υποχώρηση.

Πήγα στοῦ Ἀβέρωφ, τούς είδα πάλι ὄλους, είχα πάει λίγα τσιγάρα «για τούς παμφηφι» και γελάσαμε, θαρρείς δεν είχαμε ἀκόμη καλά - καλά καταλάβει... Ρωτῶ μάλιστα «ποιοί σᾶς προδώσανε;». Πάλι ὁ ἀδελφός μου γέλασε «Τί θὰ τούς κάνεις;». Ὁ Φώτης εἶπε «...προδότες εἶναι πολλοί...». Κουβεντιάσαμε θαρρείς, δίπλα μας οἱ φρουροὶ βρίζανε και λέγανε λόγια προσβλητικά.

Τελευταία φορά πού πήγαμε ὁ ἀδελφός μου μιὰ στιγμή διαστικὰ εἶπε τὸ σύντομο ποιηματάκι για τ' ἀγριολούλουδα, για μιὰ στιγμή, πές πώς εἴμαστε σέ κανένα ἐξοχικό κέντρο ἢ παρέα μας, ὕστερα πάλι ὄλα θολώσανε, σκοτεινιάσανε τὰ μάτια μου, ἐκεῖνος μου παράγγελε πολὺ ἐπίμονα «θὰ ζητήσεις τὸ σημειωματάριο με τὰ ποιήματα, δεν ἔχουνε δικαίωμα νὰ μὴ στὸ δώσουνε, ἀκοῦς;»².

Ἐπειτα πρόσθεσε «ἡ διαθήκη μου...» μισοεπίσημα μιλοῦσε, μισοαστεῖα «...και θὰ φέρεις αὔριο ἓνα τετράδιο, ἀκοῦς, ἄς μὴν εἶναι αὔριο ἐπισκεπτήριο, θὰ πείς στὴν πύλη πώς εἶναι για τούς μελλοθάνατους, θὰ τὸ πάρουνε», ὕστερα μ' ἔδιωξε «φύγε, φύγε...», φύγαμε...

2. Τὸ παρακάτω ποίημά του «ἀγριολούλουδα» πού μᾶς ἀπάγγειλε ὁ ἀδελφός μου στὸ τελευταῖο ἐπισκεπτήριο και τ' ἄλλο ἦταν στὴ μέσα τσέπη τοῦ σακακιοῦ του πού μᾶς τὸ παραδώσανε μετὰ — τετράδιο δὲ μου παραδῶσανε.

I. Εἶναι γλυκιὰ μουσική

τὸ σφύριγμα ἑνὸς τραίνου

οἱ τρίλιες τῶν χελιδονιῶν

φωνές παιδιῶν

ἀπ' τὸ στενὸ παράθυρο τῆς φυλακῆς!

τὸ μακρινὸ ἀντίλαλο μᾶς φέρουν

ὅπως ἀργοκυλᾶ ἡ ζωὴ — μὰ τὸ δικό μας τραῖνο

στὸ τέρμα βιάζεται νὰ φτάσει

τρεῖς μέρες ἀπ' τὸ θάνατό μας ἀπομένουν

II. Τοῦ τόπου μου ἀγριολούλουδα

δὲ θὰ σᾶς ξαναδῶ

μὰ τ' ἀπαλό σας ἄρωμα

θέλει χαιρετισμό...

Ξαναείδα τὸ Φῶτη τὴν ἐπόμενη Πρωτοχρονιά, πῆγα μὲ τὸ ἔκτακτο ἐπισκεπτήριο τοῦ Ἀβέρωφ, βάζανε μέσα τὸν κόσμο μπουλούκια χωρὶς ψάξιμο καὶ χωρὶς ταυτότητα ὁ ἀρχιφύλακας μὲ προειδοποίησε «ὁ Ἀγγουλὲς δὲ δέχεται κανέναν ἐπισκεπτήριο...» ἐγὼ τοῦ λέω «φωνάξτε τον ὡστόσο...» μὰ ποῦ γὰ πῶ ὄνομα, ἦρθε ἀμέσως ἀγέλαστος ἀλλὰ καὶ μὲ φυσικότητα «...περίμενα πῶς θὰ κάνεις σήμερα τὴν κουτουράδα...», λίγα λεπτὰ μιλήσαμε, στὸ τέλος μοῦ εἶπε ««...εἴμαστε πάντα ὅλοι μαζί...» μ' ἄρεσε ὁ λόγος του αὐτός, ἔφυγα σὰν ξαλαφρωμένη, ἐξάλλου εἶχανε ὅλοι ξαλαφρώσει ὅταν γλύτωσε αὐτός.

Andantino. (Appassionato)

ΚΙΑ Οὐ ΠΑ ΤΑΥΤΑ ΕΙ - ΠΕΙ - Ο ΑΓ - ΓΕ - ΟΣ
 ΟΥΚ ΕΙ ΗΘ
 ΤΟΤΕ ΣΙ ΒΟ ΙΟΙ
 ΦΩ - ΤΗ - ΑΝΤΙ - ΤΕ ΠΑΡΟΥΣΙΑ
 ΗΣ - ΠΑΡΑ ΠΙ - ΤΗΣ
 ΣΕΒ - ΤΗ - ΤΗΣ
 ΟΥΚ
 ΟΥΚ - ΟΥΚ - ΝΗ - ΝΗ
 ΟΥΚ ΕΙ ΚΩ - ΡΕ ΠΕΡΟΣ ΟΥ ΚΑΡ ΤΙ

Musical markings: Solo, Rit., And., etc.

παύ-ρο-δο-υ-λι τί-θη-τα-ία-τας τα-φε-ρι-ου
 το-τά-του-μας ε-πι-μυ-τι-α-ς α-πο-χρ-ισ-τι-α-ν
 φύ-λα-ν-η-σ-μα-ς

Σημειώνεται με τὴν ἄδεια
 τῶ συνδέτη πῶ διατηρεῖ τὰ
 δικαιώματα γὰ ἐπιτορική
 ἐκ μεταγύωσῃ τῶν στίχων
 ἐ τῆς μουσικῆς. Εἰς τὴν ἄδεια

ΦΩΤΗ ΑΓΓΟΥΛΕ

Φλόγες του Δάσους

ΕΙΣΑΙ Η ΕΛΛΑΣ
ΣΤΗΝ
ΠΑΝΤΑ ΑΥΤΗΣ ΖΗΣΕ ΤΑ ΤΑΙΣΙΑ.
ΚΑΙ ΜΕ Τ' ΟΝΟΜΑΤΟΣ ΤΟΥ
ΠΕΤΕΙΣ
ΓΙΑ ΝΑ ΒΛΕΠΗ Ο ΚΟΣΜΟΣ ΝΑ ΠΕΡΝΑ.

ΚΑΤΡΟ, 1964

ΦΩΤΗ ΑΓΓΟΥΛΕ

Γιορτεία μέσα στη νύχτα

ΧΙΟΣ, 1968

Φώτη Αγγουλι

Φουτογιάρμα (Μουσική)

Χίος
1962

ΓΟΙΗΜΑΤΙΑ ΑΓΓΟΥΛΕΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Α. ΠΟΙΗΜΑΤΑ

Στὴ μάνα μου	9
Μὲ καρτεροῦν	10
Μὴ ρωτᾶς	11
Ὅχι ἐδῶ	12
Κουκλάκια	13
Ποῦ ;	14
Θυσίες	15
Φασίστες	16
Ἔτσι χωρίσαμε	17
Σταυροὶ	18
Ὁ δρόμος μας	19
Νύχτα	20
Ὁ Τζιῶρτζιο	21
Μπιρ-Χακίμ	22
Ἐνας πύργος	23
Ἀπαρηγόρητη	25
Τὸ στίγμα	26
Ἀφρικάνικη νύχτα	27
«Ἐριντάν»	28
Ἐρημιὰ	29
Νεφασίτ	30
Περιμένει	31
Ἀσθενεῖς	32

Τὸ ρόδο	33
Ἐνα ἀστέρι	34
Μὴν καρτερᾶτε	35
Πρωτοχρονιά 1956	36
Δὲ σὲ λησμονῶ	37
Μόνο ἡ ψυχὴ σου	38
Ἔρα καλὴ	39
Σᾶς ἀρνιέμαι	40
Οἱ χιονάνθρωποι	41
Αὐγερινὸς	42
Πρωτοβρόχι	43
Ναγκασάκι	44
Τὸ χωριό του	45
Β. ΠΟΙΗΤΙΚΟ ΧΡΕΟΣ	49
Γ. ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ	61
Δ. ΘΥΜΟΥΝΤΑΙ I-II-III-IV	81

ΤΡΙΤΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΦΩΤΟΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ ΦΩΤΟΚΥΤΤΑΡΟ, ΕΠΕ,
ΥΜΗΤΤΟΥ 219, ΤΗΛ. 75.14.958
ΕΚΤΥΠΩΣΗ ΛΙΘΟΓΡΑΦΕΙΟ
ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ - ΠΑΠΑΔΑΜΗΣ - ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΕΜΜ ΜΠΕΝΑΚΗ 76, ΤΗΛ. 36.22.928
ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΚΕΔΡΟΣ,
Γ. ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ 6, ΑΘΗΝΑ 142, ΤΗΛ. 36.02.007
ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1981